

соціальної ролі і впливання на життя сучасного суспільства. Очевиден той факт, що питання про блоги представляє інтерес не тільки для лінгвістики, але й для багатьох суміжних наук.

1. Атабекова А. А. Употреба мови в процесі передачі знань на іноземній веб-сторінці // http://www.russcomm.ru/rca_biblio/a/atabekova01.shtml
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. — К., 2004.
3. Домненко В. М., Бурсов М. В. Створення освітніх Інтернет-ресурсів. Учебное пособие. — СПб., 2002.
4. Линч П. Дж. Как правильно строить гиперсвязи в системе Web // Internet и интрасети. — N 36–97.
5. Потапова Р. К. Новые информационные технологии и лингвистика. — М., 2002.
6. Burstein, D. From Cave Painting to Wonkette: A Short History of Blogging//Kline, D. Blog. How the Newest Media Revolution is Changing Politics, Business and Culture, New York: CDS Books, 2005.
7. <http://www.arpp.ru/content/view/14583/>
8. <http://ru.wikipedia.org/>
9. Miller, C. R., Shepherd, D. Blogging as social action: A genre analysis of the weblog//Laura Gurak, Smiljana Antonijevic, Weblogs. Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota, 2004.

УДК 821.161.2'42:32

Н. В. Кондратенко **МОВНИЙ ЖАРТ У ПОЛІТИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ВІД ПОЛІТИЧНОГО ГУМОРУ ДО МОВНОЇ ГРИ**

Статтю присвячено дослідженню мовних жартів у політичному дискурсі. Розглянуто особливості гумору в політичній комунікації, окреслено типи політичних жартів, проаналізовано специфіку мовної гри в мовленні українських політиків.

Ключові слова: політичний дискурс, політична комунікація, мовна гра.

The article is dedicated to study of the language fun in political discourse. The considered particularities of the humour in political communication, certain types of the political funs, is analysed specifics language game of speech ukrainian politicians.

Key words: political discourse, political communication, language play.

Інтерес лінгвістів до комунікативної діяльності людини як мовної особистості зумовив розвиток окремої мовознавчої галузі — дискурсології, що вивчає особливості й типи взаємодії учасників комунікативного акту. Кожна сфера діяльності людини передбачає застосування специфічно-

го набору мовленнєвих засобів і стратегій, а отже, й співвідноситься з різними типами дискурсів. Відомі численні типології дискурсу, створені на підставі актуалізації різних чинників [1: 17–19], серед яких одним із критеріїв виступає сфера соціального життя людини, тому такі типи дискурсу називають соціолінгвістичними [2: 250]. Одним з соціолінгвістичних типів дискурсу є політичний, що функціонує у сфері політичної комунікації в її найширшому тлумаченні: політична комунікація містить «будь-які мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких належить до сфери політики» [8: 23]. Говорячи про ядро політичної комунікації та його гетерогенний характер, А. Чудінов виокремлює її різновиди на підставі чинників адресанта й адресата, серед яких особливий інтерес для нас становить «політична комунікація, що здійснюється журналістами та за участю журналістів» [7: 37].

Актуальність статті. Вивчення політичної комунікації потребує багатоаспектності підходів з урахуванням усіх форм її реалізації, зокрема спонтанного політичного мовлення, що реалізується в ситуації інтерактивного спілкування на телебаченні у прямому ефірі. Саме ця форма яскраво демонструє особливості мовленнєвої поведінки політиків і характеризує їх як мовні особистості.

Спілкування політиків з масовою аудиторією передбачає, крім інших, такі форми спонтанного спілкування, як численні політичні ток-шоу, що транслюються в прямому ефірі, де політики виголошують не підготовлені промови, а беруть участь у безпосередній діалогічній (або полілогічній) взаємодії. Серед таких телепрограм слід назвати ток-шоу «Свобода» (телеканал «Інтер»), «Свобода слова» (ICTV), «Я так думаю» («1+1»), «Дуель» (ТРК «Україна»), «Майдан» («5 канал»), де політики спілкуються один з одним та з аудиторією, а ведучий виступає модератором цього спілкування. Дослідження політичної комунікації крізь призму політичних інтерактивних телепрограм зумовлює **новизну нашої розвідки**.

Учасники, насамперед, обговорюють політичні події в країні, але не завжди роблять це серйозно, а жартують і посміхаються. Ми вже звертали до аналізу політичного гумору, зокрема політичних анекдотів [3: 125–136], але дослідження жартів у мовленні політиків розкриває інші аспекти політичного дискурсу — особливості комунікативної поведінки учасників політичної комунікації. Коли політики жартують, у політичному дискурсі виникають елементи гумористичного дискурсу, для якого провідну роль відіграє відповідна комунікативна інтенція, хоч тут і відсутня «ситуація сміхового спілкування» [2: 304]. На відміну від звичайної сміхової ситуації, наприклад, розповіді політичного анекдоту, жарти політиків реалізуються саме в ситуації політичної комунікації і розраховані не лише на реакцію співрозмовника, а й на масову аудиторію.

Отже, *мета статті* — проаналізувати різноманітні засоби реалізації гумору в українській політичній комунікації на матеріалі усного спонтанного мовлення вітчизняних політиків.

Ми проаналізували комунікативну поведінку і мовлення відомих українських політиків, які брали участь у політичних ток-шоу протягом 2007–2008 років, з метою аналізу політичних жартів. Нас цікавила «гумористична інтенція» [2: 305] з позицій адресанта і сфери спілкування, тобто як саме жартують українські політики, на кого розраховані жарти, що стає предметом гумору в політичній комунікації. З огляду на це, жарти в політиці можна умовно поділити на **екстралінгвістичні** та **лінгвістичні**.

1. **До першої групи** належать такі комунікативні взаємодії, де предметом жартів виступає конкретна ситуація або особистість. Необхідною умовою реалізації жарту й отримання комічного ефекту є спільна пресупозиція мовця та адресата (як безпосереднього співрозмовника, так й аудиторії). Саме тому політики обирають для жартів загальновідомі політичні події, що набули розголосу в ЗМІ й отримали певні оцінки й коментарі. Так, наприклад, діалог в телеефірі програми «Свобода» у зв'язку з проблемами в роботі електронного табло в залі Верховної Ради: **Нестор Шуфрич:** «Я дякую за таку лекцію-інструкцію, як треба користуватися системою «Рада». **Олександр Омельченко:** (...) П'ять депутатів нажали кнопки на виступ, а табло не висвітлювалося. А зате в депутата від «Регіонів» Притики загорілося табло. З димом загорілося табло. І я шутя попросив міністра Нестора Шуфрича — я його дуже поважаю... Кажу: «Прошу тебе: йди, спасай, пожеар! Горить табло!» А він мені каже: «Усе в порядку, я вже втрутився». (Свобода. 14.12.2007).

Гумористичний ефект виникає лише за умови знання, що Нестор Шуфрич на той час був міністром надзвичайних ситуацій, який брав участь у тушінні пожежі на Херсонщині. Співрозмовник жартома закликав міністра усунути пожежу в залі Верховної Ради, Нестор Шуфрич підтримав жарт і відповів належним чином. Слід мати на увазі, що цей жарт не був спонтанно створений у прямому ефірі, а переказаний безпосередніми учасниками ситуації, що мала місце раніше.

У наступному прикладі Юрій Луценко звертається до Р. Богатирьової, апелюючи до висловів тодішнього Прем'єр-міністра В. Януковича стосовно низьких цін на продовольчі товари: **Юрій Луценко:** «(...) Я сходяв у Харкові на базар і пошукав легендарне м'ясо Януковича: за 12 гривень кілограм. Ну нема! Раїсо Василівно, нема! Сходяв за олією, яка була обіцяна, — ну нема! Сходяв за гарячою водою, кажу: «Впали житлово-комунальні тарифи?» Кажуть: «Ні, не впали». Слухайте, скільки ще його підтримувать? Може, в кінці кінців, покращення нашого життя вже сьогодні інші зроблять, більш відповідальні політики?» (Свобода. 24.08.2007).

Проте якщо в попередньому прикладі ситуація жарту мала місце лише між учасниками розмови, а для аудиторії її було розказано в прямому ефірі, то в цьому разі масова аудиторія має спільні фонові знання з безпосередніми учасниками комунікативного акту, тому й одразу відчувається комічний ефект: актуалізацією фонових знань тут виступає фраза «легендарне м'ясо Януковича». Такі жарти є тимчасовими, вони ґрунтуються на політичних подіях, актуальність яких нетривала; реципієнти сприймають жарт тільки за умови знання ситуації, тому з плином часу комічний ефект зникає.

2. **До другої групи** належать політичні жарти лінгвістичної природи, тобто побудовані на мовній грі. Широке застосування мовної гри як використання «неоднозначних висловлень, зіткнення кількох значень одного слова в тому самому контексті» спричинює інтелектуальну роботу реципієнтів, «успішне виконання якої приносить естетичну насолоду» [5: 74]. Б. Ю. Норман відзначає такі характерні риси мовної гри, як естетичне призначення, комічний ефект, «балансування на межі мовної норми» [4: 10].

Найпоширенішими прикладами мовної гри є гра слів, тобто різноманітні перетворення мовних одиниць та їх значень на лексичному рівні. Так, у телепрограмі «Свобода слова» один з учасників обіграє назву програми: **Михайло Чечетов:** *Скоро будет несвобода слова!* **Савік Шустер:** *Господин Чечетов, вы получили достаточно слова.* **Михайло Чечетов:** *Тут не дают слово сказать!»* (Свобода слова. 23.02.2007).

Українські політики широко застосовують у спілкуванні різноманітні прийоми мовної гри, висміюючи себе і політичні реалії, наприклад, характерний приклад каламбуру з вислову Олександра Мороза, який жартує з власного прізвища: **Кравчук:** «(...) Я пропоную Олександрю Олександровичу — він ближче до діючого, або ще гарячий голова Верховної Ради — зібрати депутатські збори в парламенті. **Мороз:** *Леоніде Макаровичу, я мороз. Не гарячий, а мороз».* (Свобода слова. 17.08.2008).

Цей каламбур ґрунтується на явищі омонімії, точніше однієї з форм її вияву — омографах, тобто слова вимовляються однаково, але пишуться по-різному. Саме тому і виникає комічний ефект від мовної гри *Мороз — мороз*, тому що первинне значення загальної назви замінює прізвище політика. Каламбури загалом утворюються на підставі поєднання в одному контексті або омонімів, або актуалізації різних значень полісемічного слова.

Іншим прикладом каламбуру є такий вислів Юлії Тимошенко: **Юлія Тимошенко:** «Пане Бокій, кожна ваша фраза, кожна ваша цитата говорить про те, що ви вляпалися сьогодні в коаліцію». (Свобода слова. 23.03.2007). Стале словосполучення «вступити в коаліцію» трансформовано: перше слово замінено стилістичним синонімом *вляпатися* — *вляпатися*, тому знижена стилістика додає вислову аксіологічного ха-

рактору. Така заміна стала можливою завдяки багатозначності лексики «вступити». У першому основному значенні вступити — це «ставати, ступати в середину чого-небудь» [6: 770], а в одному з переносних — «ставати членом якої-небудь організації, товариства і т. ін.» [там само]. Саме до першого значення наведений синонім *вляпаться*, яким замінено слово *вступити*, що, в свою чергу, вжито в контексті в переносному значенні «ставати членом». У каламбурі наявна певна багатоплановість: тут не лише в одному контексті актуалізовано два значення однієї лексики, а й використано сталий вислів для ускладнення мовної гри.

Загалом трансформація фразеологізмів у мовній грі — характерний прийом в аналізованому матеріалі. Проте можна зазначити, що діапазон таких трансформацій досить широкий. З одного боку, зустрічаються використання фразеологізмів майже без змін, наприклад: *Райса Богатирьова: «Я не хочу быть в этой аудитории голубем мира, но ястребом войны точно не буду. (...) Это программа-диалог, программа перспективы для страны, но не программа сведения счётов либо между индивидуальными политическими лидерами, либо опущение этой программы до уровня, когда людям становится не интересно».* (Свобода. 24.08.2007).

У цьому прикладі використано фразеологізм *голубь мира* та за аналогією створено подібний. Проте серйозних трансформацій стали вирази не зазнали. Але в наступному прикладі фразеологізм навіть не висловлений, але наявна його повна трансформація: *«Олександр Єфремов: (...) Действительно, Савик: пусть они стирают своё бельё у себя в стиральной машине. Нам уже настолько надоела постоянные дразги, которые происходят в коалиции, что неинтересно даже слушать».* (Свобода. 15.02.2008). Мовна гра в цьому прикладі пов'язана з російським фразеологізмом *стирать грязное бельё*, який вказує на неможливість переносити внутрішні проблеми на широкий загал, і є синонімічним до українського *виносити сміття з хати*. У прикладі фразеологізм «модернізовано»: мовець пропонує не лише прати брудну білизну вдома, а й роботи це у власній пральній машині. Додавання побутових деталей до сталого виразу, з одного боку, спрощує його сприйняття, а з іншого, — ускладнює трансформацію.

Використовуються в політичній комунікації й вже трансформовані стали вирази. Так, відомий запозичений фразеологізм *все о'кей* у значенні «все гаразд» має український відповідник, що виник унаслідок народної етимологізації — *все хоккей*. Саме цей варіант зустрічаємо в мовленні українських політиків: *«Микола Азаров: Значит, я хочу сказать, Сергей Анатольевич, что вот то, что профессор говорил, что всё абсолютно «хоккей»... Это совсем не так. (...)»* (Свобода. 8.02.2008).

Використання в політичних жартах каламбурів, трансформованих фразеологізмів можна визначити як гру слів. Проте зустрічаються й такі вияви

мовної гри, що виходять поза межі лексичного рівня. Насамперед, це порушення на синтаксичному рівні, що призводять до спотворень текстової зв'язності, спричинених недотриманням правил узгодження та поєднання компонентів синтаксичної конструкції. Наведемо такий приклад: *«Богдан Шуба: Ви, будь ласка, свою клоунаду тримайте в Києві. Не розповсюджуйте її на всю Україну. Леонід Черновецький: С клоунадой далеко пойдём мы. Мы через какое-то время посмотрим, кто считается клоуном: тот, кто пляшет под дудку, или имеет свою самостоятельную...»* (Свобода слова. 23.02.2007).

У цьому фрагменті тексту порушено синтаксичну сполучуваність абстрактного іменника *клоунада*, який не підлягає кількісному вимірюванню, тому клоунаду не можна *розповсюджувати* і так само *тримати*, бо цей іменник є неістотою. Мовець розуміє значення слова, але навмисно використовує абстрактне поняття, щоб не переходити на особистісні образи: назвати співрозмовника *клоуном* було б дуже некоректно, тоді як вживання абстрактного іменника *клоунада* не має такого негативно оцінюваного забарвлення. Завдяки мовній грі у цьому прикладі збережено формальність етикетного спілкування.

Дотримання мовленнєвого етикету теж стає предметом мовної гри. Так, етикетним зверненням до співрозмовника є питомі українські *пан* і *пані*, що не мають жодних соціальних, класових або інших диференційних ознак, крім гендерних. Проте традиція радянських звернень в офіційному спілкуванні — *товариш* незалежно від статі — має свої наслідки і в українській політичній комунікації, напр.: *«Микола Азаров: «Я хотел бы сказать и обратит твое внимание на то, что вообще с этикой у нас, наверное, обстоит дело не лучшим образом. Вот мы пытаемся выдать из пани Семенюк... Валентина Семенюк: Товаришки. Микола Азаров: Из товарища, да, Семенюк: «вот уйди в отставку, вот у тебя злоупотребления, у тебя коррупция».* (Свобода. 8.02.2008)

Така реакція адресата на етикетну форму звертання створює комічний ефект, хоч він і не передбачений мовцями. Адресат широко не погоджується зі зверненням *пані*, замінюючи його традиційним, але намагається утворити форму жіночого роду, якої ніколи не було в слова *товариш*. Радянське звертання принципово вказувало на відсутність статевої приналежності офіційних осіб, тоді як учасниця аналізованого комунікативного акту хоче поєднати абстрактність звертання *товариш* і разом з тим зазначити свою гендерну характеристику. Така гра з категорією роду, зумовлена незнанням правил мовленнєвого спілкування, і викликає комічний ефект.

Мовна гра в політичній комунікації насамперед представлена каламбурами та іншими формами гри слів, в основі якої наявне вживання в одному контексті омонімів або різних значень полісемічного слова. Проте можливі й елементи мовної гри на граматичному рівні, хоч такі випадки не завжди спричинені свідомим прагненням до створення комічного ефекту.

Отже, в політичній комунікації поширені два типи жартів — ситуативні (екстралінгвістичні) та мовна гра (лінгвістичні). Жарти першої групи менш частотні, характеризуються нетривалою актуальністю і вимагають наявності спільних фонових знань мовця та адресатів для їх розуміння. Жарти другої групи представлені різноманітними виявами мовної гри на лексичному і граматичному рівнях, серед яких особливе місце належить каламбуру й фразеологічним трансформаціям. Українські політики здебільшого свідомо жартують у безпосередньому спілкуванні між собою та з масовою аудиторією, додаючи до політичної комунікації елементи гумористичного дискурсу.

-
1. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. — Львів, 2005.
 2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — М., 2004.
 3. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності. — Одеса, 2007.
 4. Норман Б. Ю. Игра на гранях языка. — М., 2006.
 5. Різун В. В., Непийвода Н. Ф., Корнеєв В. М. Лінгвістика впливу. — К., 2005.
 6. Словник української мови. В 11-ти Т. — Т.1. — К., 1970.
 7. Чудинов А. П. Политическая лингвистика. — М., 2007.
 8. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. — М., 2004.